

MIECZYŚLAW ADAMOWICZ¹

WNIOSKI Z KONFERENCJI NAUKOWEJ „ROLNICTWO, GOSPODARKA ŻYWNOŚCIOWA, OBSZARY WIEJSKIE – 10 LAT W UNII EUROPEJSKIEJ”

Zadanie podsumowania międzynarodowej konferencji naukowej „Rolnictwo, gospodarka żywnościowa, obszary wiejskie – 10 lat w Unii Europejskiej”, jaka została zorganizowana w SGGW 11 kwietnia 2014 roku, jest zadaniem niezwykle trudnym ze względu na jej rangę merytoryczną, zaangażowanie kluczowych organizatorów, pozycję i geograficzne pochodzenie uczestników oraz wielowątkowość tematyczną wystąpień. Wszystko to, a także niemożliwość uczestniczenia w obradach wszystkich równoległych sesji oraz selektywność uwagi, sprawia, że nie można mojego wystąpienia traktować jako w pełni obiektywnego podsumowania wyników konferencji, a jedynie jako garść refleksji i wniosków uczestnika, który starał się uważnie przysłuchiwać obradom plenarnym i krótkim sprawozdaniom z sesji równoległych.

PRZESŁANKI I MOTYWY WYBORU TEMATYKI KONFERENCJI

Powodem zorganizowania konferencji jest dziesiąta rocznica uzyskania członkostwa Polski w Unii Europejskiej. To z pewnością okres pierwszego, okrągłego jubileuszu, który daje się podsumować i ocenić. Ocena ta dotyczy ważnej części polskiej gospodarki, jaką jest rolnictwo i cała gospodarka żywnościowa, dotyczy także szerszego konglomeratu zjawisk, jakim są obszary wiejskie, oraz gospodarcze, społeczne i kulturowe procesy, jakie na nich zachodzą. Spojrzenie na te trzy, nazwijmy je umownie, sektory,

¹ Autor jest pracownikiem naukowym Katedry Ekonomii i Zarządzania Państwowej Szkoły Wyższej im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej (e-mail: adamowicz.mieczyslaw@gmail.com)

jaki był ich stan w momencie akcesji i jak się zmieniły w ciągu dziesięciolecia, pomoże ocenić słuszność wybranej drogi rozwojowej poprzez integrację z Europą, ale także pozwoli dostrzec mankamenty i słabe strony, które wymagają zmiany lub naprawy.

Próba oceny zmian w tych trzech sektorach prowadzi bezpośrednio do sfery instrumentalnej, która wiąże się i wynika z nieuwzględnionej w tytule konferencji wspólnej polityki rolnej (WPR) Unii Europejskiej, będącej główną siłą sprawczą zmian w rolnictwie, gospodarce żywnościowej i przeobrażeń społeczno-gospodarczych obszarów wiejskich. Historia ustanowienia i stosowania WPR jest znacznie dłuższa, od jej ustanowienia w 1962 roku upłynęły bowiem 52 lata. W tym czasie uległa ona znacznym przekształceniom prowadzonym głównie w interesie tzw. starych państw członkowskich. Na jej kształt i stosowane instrumenty wielki wpływ miało piąte rozszerzenie Unii Europejskiej w 2004 roku o 10 krajów, z których jednym z większych i ważniejszych była Polska. Przyjęcie krajów Europy Środkowo-Wschodniej, krajów znajdujących się uprzednio w kręgu państw byłego bloku wschodniego, było wielką historyczną zmianą dla całej Europy, zmianą, która wyrosła ze zrodzonych w Polsce idei wolności i solidarności na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XX wieku. Ocena dziesięcioletniego okresu członkostwa w Unii Europejskiej pozwala też rozważyć, czy i w jakim stopniu objęcie rolnictwa byłych krajów socjalistycznych zasadami WPR wpłynęło na kształt i funkcjonowanie tej polityki i jej oddziaływanie na rolnictwo zarówno starych, jak i nowych krajów członkowskich.

Patrząc na dziesięciolecie członkostwa Polski w Unii Europejskiej trzeba mieć także na uwadze dłuższy, 25-letni okres transformacji polskiej rzeczywistości. Wskazał na to wicepremier Janusz Piechociński, który w swoim wystąpieniu powiedział, że konferencja, odnosząc się do 10-letniego okresu członkostwa, może być swego rodzaju audytem tego, co się dokonało w Polsce w ciągu całego 25-lecia transformacji. Z takiego audytu wyłania się obraz zróżnicowany, lecz bogaty i w sumie optymistyczny. Podczas gdy naukowcy oceniają doświadczenia minionego dziesięciolecia zdecydowanie pozytywnie, to rolnicy często wypowiadają się krytycznie, wydobywając różnice korzyści, jakie przypadają rolnikom w Polsce i u zachodnich sąsiadów. Nie bacząc na inne elementy otoczenia ekonomicznego i społecznego oraz ogólne różnice w poziomie rozwoju, domagają się równych płatności z tymi, jakie otrzymują rolnicy francuscy, holenderscy czy niemieccy. Politycy natomiast zachowują się zmiennie, zależnie od opcji politycznej, którą reprezentują, i grupy wyborców, do której kierują swoje opinie.

ORGANIZATORZY, PROGRAM, UCZESTNICZY

Konferencja została zorganizowana wspólnie przez trzy czołowe ośrodki w kraju zajmujące się problematyką rozwoju wsi i rolnictwa: Wydział Nauk Ekonomicznych SGGW w Warszawie, Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa w Puławach Państwowy Instytut Badawczy oraz Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk w Warszawie.

Konferencja została zorganizowana pod patronatem honorowym Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Marszałka Województwa Mazowieckiego oraz Rektora SGGW w Warszawie; wpisuje się także w obchody 200-lecia powstania SGGW.

Po otwarciu i wystąpieniach zaproszonych gości odbyły się dwie sesje plenarne, podczas których zaprezentowano dziesięć referatów przygotowanych zarówno przez naukowców, jak i wybitnych praktyków. Na równoległych sesjach przedstawiono 45 referatów zgrupowanych wokół pięciu następujących problemów:

- rozwój obszarów wiejskich,
- przemiany społeczne i środowiskowe,
- rynki rolne,
- łańcuch żywnościowy,
- finanse w rolnictwie.

Nie sposób odnieść się syntetycznie do tak szerokiego bogactwa tematycznego i wyłowić najważniejsze wątki, konkluzje i sugestie. Podsumowania wyników obrad w sesjach równoległych dokonali w przedłożonych na koniec konferencji sprawozdaniach przewodniczący sesji tematycznych. Niniejsze podsumowanie odnosi się więc do obrad dwóch sesji plenarnych.

EPOKOWY CHARAKTER ZMIAN

Z prezentowanych referatów wynika, że korzyści mogą być udowodnione w każdym obszarze: w sferze ogólnego podniesienia dochodów i dobrobytu, poprawy dochodów rolniczych, zwiększenia zakresu wielofunkcyjności rolnictwa i obszarów wiejskich, w lepszym zaopatrzeniu i nasyceniu rynku konsumpcyjnego i inwestycyjnego, nowoczesnych formach przemysłu przetwórczego i innowacyjnych produktach, we wzroście obrotów handlowych i rozwoju eksportu, a także w ogólnym zadowoleniu konsumentów. Profesor Jerzy Wilkin referatowi wprowadzającemu w problematykę konferencji nadał tytuł „Polskie rolnictwo w UE – 10 lat, które stało się epoką”. To, że można nazwać okres, który jest przedmiotem analizy „nową epoką” wynika z tego, że zarówno zakres, jak i głębokość zmian, jakie się dokonały, mogły uprzednio zaistnieć w wielokrotnie dłuższych okresach, w których następowały długofalowe, strukturalne przeobrażenia cywilizacyjne i kulturowe. Przyspieszenie przemian, które nabrały charakteru epokowego, jest wynikiem splotu wielu czynników wewnętrznych, europejskich i globalnych, z których najważniejszym, z polskiego punktu widzenia, są wewnętrzne przekształcenia systemowe (polityczne, społeczne, ekonomiczne) oraz nałożenie się na to pozytywnych skutków procesu integracji. Reformowanie społeczeństwa i gospodarki w okresie transformacji i przygotowanie się do członkostwa w Unii Europejskiej, korzystnie przebiegające procesy polityczne w otoczeniu zewnętrznym stworzyły rzadko spotykaną sytuację jedności wśród większości Polaków i wspólną determinację pójścia do przodu w towarzystwie krajów, które przez historię postrzegane były jako źródło cywilizacji, zamożności, siły i rozwoju. Polska, z rzadko spotykaną jednością, dokonała wyboru na Zachód, otworzyła się na świat i zmobilizowała się wewnętrznie, aby wdrożyć te zmiany, które nabrały charakteru epokowego. Wdrożone wewnętrzne reformy systemowe zostały wzmocnione reformami wynikającymi z reguł integracji. Przekształceniu i dostosowaniu prawa towarzyszyło budowanie nowych ram instytucjonalnych. Nowe wielkie możliwości stworzyło wdrożenie mechanizmów i zasad jednolitego rynku, którego Polska stała się istotnym uczestnikiem.

Proces negocjacji członkostwa Polski w Unii Europejskiej był szczególnie trudny w obszarze rolnictwa i obszarów wiejskich. Pomyślnie przeprowadzony stworzył podstawę do zmian w ciągu 10 lat, jakie nie zaistniały w dłuższych okresach historycznych. Te zmiany i osiągnięcia dostrzegają naukowcy występujący na konferencji, dostrzegają je także rolnicy, chociaż nie zawsze potwierdzają to werbalnie i w swoich zachowaniach wskazują na obszary nierównego traktowania w skali ogólnounijnej. Natomiast politycy wykorzystują często naturalnie występujące problemy i kwestie rozwojowe rolnictwa i prowadzenia wspólnej polityki rolnej jako narzędzia do prowadzenia ogólnej polityki i realizacji celów niekoniecznie istotnych dla rolnictwa czy wyrażających obiektywnie sytuację w tym sektorze.

WSPÓLNA POLITYKA ROLNA – GŁÓWNE ŹRÓDŁO I MECHANIZM ZMIAN W ROLNICTWIE I NA WSI

Zmiany w rolnictwie należy postrzegać w kontekście rozwoju całej gospodarki. W ciągu dziesięciolecia zmniejszył się wyraźnie dystans rozwojowy, jaki dzieli Polskę od najbardziej rozwiniętych zamożnych krajów Europy Zachodniej. Produkt krajowy brutto w Polsce w okresie transformacji uległ podwojeniu, a jego relacja w stosunku do średniej unijnej wzrosła z ok. 30% przed akcesją do ok. 60% w 2014 roku. Tylko w latach 2007–2013 budżet unijny netto dla Polski ogółem wyniósł 78 mld euro. W latach 2007–2013 w ramach I filaru WPR przekazano dla Polski 13,7 mld euro, a w ramach filaru II – 13,2 mld euro. Rolnictwo otrzymało dodatkowo środki krajowe, które podniosły ogólną kwotę wsparcia z 26,9 mld do 37,1 mld euro. Zwiększyły się wielokrotnie transfery do rolnictwa, a dochody rolnictwa wzrosły trzykrotnie. To duży wzrost, który poprawił nastroje na wsi i sytuację społeczno-ekonomiczną ludności wiejskiej. Polska stała się beneficjentem wspólnej polityki rolnej. Należy zatem uznać ją za główne źródło i główny mechanizm zmian, także samej WPR. Mówił o tym komisarz Ciolos, mówili także występujący na sali referencji, także ci, którzy politycznie kształtowali i wdrażali tę politykę do praktyki. Dotychczasowa WPR dostosowywana była do zmieniających się warunków, zwłaszcza w okresach rozszerzania Unii Europejskiej. Dostosowywano ją do zmian globalnych, zwłaszcza w sferze wymiany międzynarodowej, jako skutek negocjacji w ramach WTO, uwzględniała ona zagrożenia wynikające z pojawiających się epidemii zwierząt czy zmian klimatycznych, wykazywała wielką wrażliwość na potrzeby ochrony środowiska, reagowała na zmiany struktury gospodarczej rolnictwa i społeczne przeobrażenia na obszarach wiejskich. Nie można jednak powiedzieć, że przynosiła wyłącznie pozytywne skutki i wpływając pozytywnie na dochody właścicieli ziemi w Polsce zahamowała zmiany strukturalne rolnictwa. Jednolite dopłaty do powierzchni utrudniają proces pozbywania się ziemi przez małych rolników i niegospodarujących w rolnictwie właścicieli działek rolnych.

Z prac nad budżetem UE na lata 2014–2020 wynika, że przyznane dla Polski środki będą nieco większe niż w poprzednim okresie planowania, lecz wysokość transferów netto tych środków ze względu na wzrost składki Polski do budżetu unijnego będzie nieco mniejsza (66–76 mld euro). Budżet unijny na WPR zmniejszy się o około 10%, przy czym spadek ten będzie dotyczył tylko filaru I (o 17,5%) zaś

środki na II filar powinny wzrosnąć o około 9%. Mimo zmniejszenia udziału wydatków na unijną politykę rolną w budżecie ogółem z 42% do 39%, Polska nadal będzie korzystać ze wzrostu środków na politykę rolną, które mogą przewyższyć kwotę ponad 30 mld euro na obydwie filary tej polityki. Polska wieś będzie korzystać dodatkowo z funduszy regionalnego wsparcia obszarów wiejskich w ramach polityki spójności.

Racjonalne rozdysponowanie i wykorzystanie tych środków wymaga pogłębionych analiz i studiów oraz przewidywanych efektów. Dotyczy to zarówno trafnego rozdysponowania funduszy na poszczególne cele, jak też dojdą dylematy podziału między kraje w związku z ewentualnym rozszerzeniem europejskiej Wspólnoty. Nowa wspólna polityka rolna do końca drugiej dekady XXI wieku stworzy z pewnością nowe możliwości dla funkcjonowania i wsparcia rolnictwa. Wydaje się, że będzie jednak bardziej oszczędna wobec obszarów wiejskich i rozwiązywania problemów zatrudnienia. Wskazywał na to zwłaszcza w swym wystąpieniu europoseł Czesław Siekierski.

OBSZARY WIEJSKIE – WIEJSKA POLSKA

Mówiono wiele na konferencji, że dokonuje się przełom cywilizacyjny na wsi dzięki środkom płynącym na wieś i do rolnictwa, dzięki aktywności ludzi. Na wieś docierają bez przeszkód osiągnięcia cywilizacyjne, te związane z warunkami bytowymi i te związane z cyfryzacją i informatyzacją. Dostrzega się znaczenie kapitału ludzkiego, co przekłada się na podniesienie aspiracji edukacyjnych. Diagnoza społeczna odnosząca się do roku 2003 i roku 2013, jaką zaprezentowała Maria Halamka, wskazuje, że poprzez migracje ludności i słabą dynamikę ruchu naturalnego kształtuje się nowy kształt zróżnicowania przestrzennego „Wiejskiej Polski” tzn. Polski poza granicami miast. Autorka przedstawiła zróżnicowanie gospodarki wiejskiej z podziałem na cztery typy: „peryferia rolnicza”, „rolnicza”, „wielofunkcyjna” i „podmiejska”, które odzwierciedlają zróżnicowany poziom wskaźników ekonomicznych, różne cechy społeczno-gospodarcze i różny poziom wspomagania analizowanych obszarów wiejskich. „Peryferia rolnicza” gospodarka wiejska obejmuje niemal 55% powierzchni Polski, „gospodarka rolnicza” nieco ponad 20%, a „gospodarka wielofunkcyjna” ponad 12% i „gospodarka podmiejska” niespełna 6% terytorium Polski. Udział ludności z wykształceniem wyższym na wsi podniósł się w latach 2003–2013 z 4,6% do 9,7%, mimo to jest dwukrotnie niższy niż średnio w kraju. W warstwowej strukturze społeczno-zawodowej udział rolników na wsi spadł w tym samym czasie z 37,7% do 27,4%, a udział wyższej klasy średniej wzrósł z 9,1% do 12,1%. Parytet dochodów wiejskich gospodarstw domowych na wsi wzrósł z 90,2% w 2002 roku do 91,2% w 2013 roku. Dane te wskazują na zmniejszenie dystansów rozwojowych wiejskiej Polski w stosunku do całego społeczeństwa. Trzeba jednak zauważyć, że pogłębiają się dystanse wewnątrz społeczeństwa wiejskiego. Współczesna „Wiejska Polska” stanowi dynamiczny system społeczny, który będzie się dalej różnicował w sferze gospodarczej i społecznej. Będą pogłębiały się dalej zróżnicowania przestrzenne i regionalne, a także kontynuowany będzie proces społecznego i gospodarczego różnicowania wewnętrznego wsi.

Charakteryzując przeobrażenia społeczno-gospodarcze wsi w okresie dziesięciolecia, Maria Halamska wprowadziła omówiony wcześniej termin „Wiejska Polska” i zachęca do jego stosowania. Nie jestem przekonany do tego sformułowania. Czyż nie przywołuje ono skojarzeń z koncepcją agraryzmu? Czy obok nazwy „Wiejska Polska” nie pojawi się antonim „Miejska Polska”, a obok pojęcia „Tradycyjna Polska” nie zjawi się przeciwstawna nazwa „Nowoczesna Polska”? Takie przeciwstawienie może mieć społeczne i socjologiczne reperkusje, niekoniecznie pozytywne, może stanowić podłoże do podziału i przeciwstawienia sobie dwóch stanowiących przeciwieństw jedną Polskę ojczyzn. Byłaby to niekorzystna konsekwencja użycia tej oryginalnej terminologii, a że jest to możliwe, wynika z faktu, że istnieją w Polsce siły prowadzące do pogłębiania się podziałów w różnych układach: terytorialnym, strukturalnym i instytucjonalnym.

WIELKI SUKCES PRZEMYSŁU ROLNO-SPOŻYWCZEGO

Chociaż WPR ukierunkowana jest na rolnictwo i rozwój obszarów wiejskich, to jej skutki wykraczają poza ten obszar, a szczególnie są widoczne w sferze przemysłu rolno-spożywczego i eksportu. Tej problematyki dotyczyły referaty wygłoszone przez Andrzeja Gertnera i Andrzeja Kalickiego. Polskie produkty żywnościowe stały się dostępne w różnych krajach Europy jako skutek utworzenia Jednolitego Rynku Europejskiego, na którym towary, usługi, ludzie i pieniądze mogą przepływać bez przeszkód i barier budowanych zazwyczaj w handlu między różnymi krajami. Unia Europejska jest jednym z największych producentów żywności na świecie, gdzie wartość produkcji w ciągu dziesięciu lat wzrosła o 25%, przekraczając kwotę 920 mld euro. Na tym potężnym rynku swoje miejsce znalazła również Polska, zajmując szóstą, po Niemczech, Francji, Włoszech i Hiszpanii, pozycję z udziałem 7,8%. Wartość produkcji przemysłu spożywczego w Polsce w okresie dziesięciolecia przyrastała najszybciej – w tempie 4,5% rocznie. Gdy produkcja towarowa rolnictwa wzrosła o niespełna 28%, to wartość sprzedaży produkcji przemysłu żywnościowego podniosła się o prawie 56%, osiągając kwotę 220 mld zł. Wartość tej produkcji w stosunku do PKB stanowi 12% i Polska ustępuje pod tym względem tylko Irlandii i Bułgarii. W 2001 roku na rynku krajowym zużywano 90% wyrobów tego przemysłu, a zaledwie 10% kierowano na eksport. W 2012 roku na rynku krajowym pozostawało 72%, zaś na eksport przeznaczono 28% produkcji towarowej. Polska osiągała przez cały okres od uzyskania członkostwa dodatnie saldo obrotów zagranicznych towarami rolno-spożywczymi, co miało ważne znaczenie dla ogólnego bilansu handlowego kraju. Głównym odbiorcą, jak również dostawcą produktów żywnościowych w obrotach zagranicznych są kraje Unii Europejskiej, które w 2003 roku przyjmowały około 51% polskiego eksportu i z których pochodziło 52% importu. Udział eksportu do UE w 2010 roku podniósł się do ponad 59%, zaś udział importu zmalał do poniżej 59%. Eksport produktów rolno-spożywczych stanowi ponad 28% wartości sprzedaży sektora rolno-spożywczego, a udział produktów żywnościowych w polskim eksporcie ogółem w 2012 roku wynosił 12,3%.

Polski przemysł żywnościowy rozwija się szybko dzięki członkostwu Polski w UE. Pod względem wielkości produkcji żywności na jednego mieszkańca Polska

weszła do ścisłej czołówki europejskiej, dorównując takim potęgom, jak Niemcy i Francja. Integracja z Unią Europejską przyczyniła się walnie do unowocześnienia technologicznego przemysłu spożywczego i jego koncentracji, a także do rozwoju różnych form integracji poziomej i pionowej, ułatwiającej procesy innowacyjne.

PRZEMIANY W GOSPODARSTWACH ROLNYCH I W ROLNICTWIE

Jest rzeczą naturalną, że w zmieniającym się otoczeniu krajowym i międzynarodowym dokonują się zmiany w rolnictwie i w gospodarstwach rolnych. Referat o przyczynach tych zmian, kierunkach i efektach przedstawił Henryk Runowski, zaś o zmianach organizacyjnych w rolnictwie i ich skutkach środowiskowych traktował referat profesorów IUNG – Jana Kusia i Mariusza Matejka. Według Runowskiego, zmiany w gospodarstwach rolnych wynikają przede wszystkim z tendencji zmian relacji cen sprzedawanych przez rolników produktów rolnych do cen kupowanych przez rolników środków produkcji i opłaty wynagrodzenia za pracę w gospodarce narodowej. Wskaźnik wzrostu tych ostatnich był najwyższy, najwolniej wzrastały ceny produktów sprzedawanych. Nożyce cen w rolnictwie ulegały systematycznemu pogorszeniu. Wolno ujawniające się efekty postępu biologicznego i powolny wzrost skali produkcji hamowały dynamikę zmian gospodarstw i ich adaptację do zmieniających się warunków. Gospodarstwa rolne w Polsce podlegają presji poprawy efektywności produkcji, zapewnienia bezpieczeństwa żywności, zapewnienia dobrostanu zwierząt, zachowania walorów środowiska naturalnego i sprostania konkurencji światowej. Mechanizmy rynkowe zapewniają tylko częściowy zwrot nakładów wykorzystanych czynników produkcji, pełne pokrycie jest uzyskiwane w wyniku dopłat bezpośrednich i innych transferów do rolnictwa.

W okresie 2003–2010 liczba gospodarstw rolnych spadła do około 1,5 mln, tj. do około 70% stanu na początku tego okresu. Ten spadek liczby gospodarstw rolnych był silniejszy niż średnia w UE. W ciągu okresu 2000–2010 ubyło 258 gospodarstw do 1 ha i prawie 300 tys. gospodarstw o powierzchni 2–4 ha. Liczba gospodarstw utrzymujących krowy zmniejszyła się w omawianym okresie o ponad połowę, a liczba hurtowych dostawców mleka zmniejszyła się z 351 tys. w 2005 roku do 156 tys. w 2012 roku, przy ogólnym zwiększeniu wielkości dostaw. Liczba gospodarstw utrzymujących pogłowie trzody chlewnej spadła z 728 tys. w 2002 roku do 260 tys. w roku 2013. Wzrastała jednakże wartość utrzymywanych stad zwierząt, poprawiła się wydajność i szybko rosły nakłady inwestycyjne ogółem na 1 ha użytków rolnych. Do rolnictwa trafiało coraz więcej dużych maszyn i ciągników, chociaż wyposażenie w sprzęt fabrycznie nowy nie wzrastało tak szybko. W 1999 roku szacowano, że w Polsce jest 83–130 tys. gospodarstw rozwojowych, w latach 2006–2007 ich liczbę szacowano na 290–300 tys.

W okresie 2003–2012 wartość produkcji rolniczej wzrosła o około 75%, tj. znacznie więcej niż średnia w UE. Wartość dochodu brutto w tym okresie niemal się podwoiła (wzrost o 93,5%), gdy średnia w UE pozostała na prawie niezmiennym poziomie. W latach 2005–2011 Polska była na trzecim miejscu po Estonii i Węgrzech w rankingu europejskim pod względem wzrostu dochodu na osobę w rolnictwie. Znaczna część dochodu gospodarstw rolnych pochodziła z dopłat. W 2012 roku

udział dopłat do produkcji dochodził do 20%, zaś do dochodu sięgał 46%. W gospodarstwach ekologicznych dopłaty stanowiły odpowiednio 29% i 51%. Można zatem stwierdzić, że gospodarstwa rolne w Polsce po przystąpieniu do Unii Europejskiej zwiększyły swój potencjał produkcyjny, wielkość produkcji oraz dochody. Nadal jednak polskie gospodarstwa rolne pod wieloma względami ustępują gospodarstwom wielu krajów Unii Europejskiej.

Patrząc na rolnictwo szerzej, niż tylko na gospodarstwa rolne, w wystąpieniach wskazano na specjalizację w produkcji rolniczej i jej konsekwencje środowiskowe, pogłębiające się regionalne zróżnicowanie rolnictwa w Polsce oraz na spadek arealu użytków rolnych i jego regionalne zróżnicowanie. Proces specjalizacji gospodarstw i koncentracji produkcji jest wymuszony przez czynniki ekonomiczne, a zwłaszcza przez potrzebę lepszego i efektywniejszego wykorzystania zasobów pracy i przemysłowych czynników produkcji. Pogłębianie specjalizacji produkcji przynosi nie tylko korzyści, lecz także zagrożenie dla bioróżnorodności i ograniczenie aktywności biologicznej gleby. W gospodarstwach specjalizujących się w roślinnych kierunkach produkcji i hodowli trzody, często wyłączone są z użytkowania trwałe użytki zielone, co naruszać może lokalną równowagę środowiskową. Wyraźnie występuje zjawisko regionalnego zróżnicowania rolnictwa i gospodarki nawozowej. W latach 2010–2012 produktywność rolnictwa w odniesieniu do 2002–2004 podniosła się o 6,4 jednostki zbożowej na ha. Za korzystne można uznać zahamowanie trendu rozszerzania udziału zbóż w strukturze zasiewów. Wzrost intensyfikacji rolnictwa zaznacza się pod względem poziomu nawożenia w pasie województw od kujawsko-pomorskiego poprzez wielkopolskie do dolnośląskiego i opolskiego, a pod względem obsady zwierząt wyróżniają się dwa województwa – podlaskie i wielkopolskie, natomiast podkarpackie i małopolskie są regionami szybkiego zmniejszania się погоłowia zwierząt, w województwach: śląskim, małopolskim, podkarpackim i świętokrzyskim następuje intensywne wypadanie z uprawy powierzchni użytków rolnych (spadek o ponad 30% w latach 2000–2012).

Pogłębianie się regionalnego zróżnicowania rolnictwa w Polsce wyraża się więc drastyczną ekstensyfikacją rolnictwa w regionach o rozdrobnionej strukturze agrarnej, pomimo stosunkowo korzystnych warunków środowiskowych tam występujących. Zaznacza się w tych regionach spadek obsady zwierząt, zmniejsza się wydajność produkcji roślinnej i spada areal gruntów użytkowanych rolniczo. W regionach o korzystnej strukturze agrarnej następuje szybko intensyfikacja produkcji rolnej, co może generować zagrożenia środowiskowe.

PRZYSZŁOŚĆ ROLNICTWA I PRZYSZŁOŚCIOWY MODEL WPR

Problematyka przyszłego modelu WPR wylaniała się we wnioskach wielu referentów, ale szczególnie została uwypuklona w wystąpieniach Juliana Krzyżanowskiego i Jerzego Plewy. Pierwszy mówił o przyszłości rolnictwa, gospodarki żywnościowej i obszarów wiejskich w Polsce, drugi zaś skupił uwagę na globalnych uwarunkowaniach zmian WPR. Tę problematykę uzupełnił referat przygotowany przez Andrzeja Czyżewskiego i Sebastiana Stępnia na temat funduszy unijnych dla Polski i polskiego rolnictwa w perspektywie lat 2014–2020.

Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012–2020 stanowi integralną część Strategii Rozwoju Kraju 2020 i wiąże się z innymi strategiami sektorowymi. Rolnictwo musi sprostać wyzwaniom globalnym. Strategia Rozwoju Wsi i Rolnictwa zakłada poprawę jakości życia na obszarach wiejskich oraz efektywne wykorzystanie ich zasobów i potencjału dla zrównoważonego rozwoju kraju. Strategia ta zakłada pięć celów wiodących, a w każdym z nich 4–5 przypisanych priorytetów (łącznie 22 priorytety) agregujących 82 kierunki interwencji. Niemal połowa (48%) kierunków interwencji w ramach strategii będzie finansowana ze środków europejskich na lata 2014–2020. Budżet UE na WPR przewiduje dla Polski kwotę 32,1 mld euro, która to kwota może być powiększona o 5,2 mld euro dedykowane terenom wiejskim w ramach polityki spójności, co ze środkami krajowymi daje sumę 42,4 mld euro. Oznacza to przyrost o 3,2 mld euro w stosunku do budżetu z lat 2007–2013. Do kluczowych wyzwań w nowej perspektywie finansowej zalicza się pełne, efektywne wykorzystanie środków, poprawę otoczenia instytucjonalno-prawnego i organizacyjnego, modernizację i podtrzymanie potencjału wytwórczego i eksportowego, podtrzymywanie pozytywnych tendencji rozwojowych w rolnictwie, przetwórstwie spożywczym i na obszarach wiejskich. Może to być osiągnięte poprzez zmiany strukturalne i podtrzymywanie dochodów oraz lepszą adaptację do wymagań konsumenckich oraz potrzeb ochrony środowiska i zmian klimatycznych. Nie zanosi się jednak na uproszczenie WPR. W wielokomponentowym systemie płatności stosowane będą różnorodne komponenty obowiązkowe i dobrowolne, a bardziej uproszczone płatności będą dostępne tylko dla małych gospodarstw.

Wspólna polityka rolna jest w końcowej fazie reformowania i zatwierdzania aktów delegowanych i wykonawczych. Odpowiadając na wyzwania gospodarcze związane z ochroną środowiska i kwestie terytorialne, przyszła WPR stawia sobie cele w postaci większej konkurencyjności, większej ochrony środowiska oraz większej skuteczności. W każdym z trzech celów wyróżnia się po trzy priorytety. Nowa struktura płatności bezpośrednich w ramach systemów obowiązkowych obejmuje systemy płatności podstawowych, płatności proekologicznych i program wsparcia dla młodych rolników. Do tego dochodzą środki z systemów dobrowolnych powiązanych z produkcją, płatności wspierające rolników na obszarach z ograniczeniami naturalnymi oraz płatności redystrybucyjne. Wszystkie płatności podlegają zasadzie wzajemnej zgodności. Uproszczony system będzie mógł być wybrany przez małe gospodarstwa rolne.

Nowe ramy polityki rozwoju obszarów wiejskich w UE powinny być koordynowane i być komplementarne z europejskimi funduszami strukturalnymi i inwestycyjnymi. Na szczeblu europejskim postępuje się w tej sferze zgodnie z rozporządzeniem w sprawie wspólnych przepisów dotyczących różnych funduszy. Na szczeblu krajowym – odpowiednio do umowy o partnerstwie, zaś na szczeblu regionalnym – zgodnie z programami rozwoju obszarów wiejskich i programami operacyjnymi w ramach innych funduszy. Ogólnie, nowa perspektywa finansowa stwarza zarówno szanse, jak i wyzwania dla rolnictwa. Wydaje się jednak, że potrzeby rosną szybciej niż możliwy wzrost środków. Należy zatem zwracać uwagę na bardziej racjonalne, efektywne wykorzystanie dostępnych środków, wdrażanie innowacji, podnoszenie konkurencyjności oraz poszukiwanie nowych rynków poprzez wspieranie zarówno popytu wewnętrznego, jak i eksportu.

INTEGRACJA ŚRODOWISKA NAUKOWEGO, NOWE KIERUNKI BADAŃ I WZMACNIANIE POWIĄZAŃ NAUKI Z PRAKTYKĄ

Konferencja jest przykładem, ale również szansą na pogłębienie integracji ośrodków naukowych w Polsce w przyszłości oraz na wzmocnienie więzi nauki z praktyką. Wspólna organizacja konferencji przez trzy ważne ośrodki naukowe i uczestnictwo w niej licznej grupy naukowców z różnych ośrodków w kraju oraz praktyków mających wpływ na formułowanie polityki rolnej i polityki rozwoju wsi są optymistycznym efektem praktycznym. Zgromadzili się na tej konferencji ludzie nauki i polityki zajmujący się tą problematyką obecnie, warto wskazać także na liczną obecność tzw. polskich ojców integracji i wdrażania WPR, zarówno do praktyki, jak i literatury naukowej. Omawiana problematyka jest interesującym i ważnym przedmiotem badań. Większość wątków potencjalnych badań była poruszona na konferencji. Zabrakło niektórych, takich jak rozwój biogospodarki czy relacji i powiązań między rolnictwem a środowiskiem i zmianami klimatycznymi. Na szczególną uwagę zasługuje kompleks zagadnień, który ukrywa się pod pojemną nazwą „biogospodarka”. Tematyka ta powinna być przedmiotem zainteresowania zarówno środowiska naukowego, jak i środowisk biznesowych w ramach ogłoszonego przez Unię Europejską europejskiego programu badań naukowych „Horyzont 2020”. Uczestniczące w konferencji uczelnie i instytuty powinny mieć ambicje, aby wykorzystać dorobek tej konferencji do przygotowania poważnego programu badań na najbliższe pięciolecie.

Konferencję należy uznać za sukces nie tylko ze względu na jej merytoryczne osiągnięcia poznawcze i wartościujące toczący się unikalny proces integracji Polski z innymi krajami europejskimi w ramach Unii Europejskiej, ale także ze względu na wspólne podjęcie zadania przez wiodące instytucje naukowo-badawcze w Polsce. Sukces konferencji jest sukcesem Wydziału Nauk Ekonomicznych SGGW, Instytutu Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa oraz Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN. Byłoby pożyteczne, gdyby ten przykład współpracy był naśladowany zarówno w sferze badań, jak i prezentacji wyników badań prowadzonych na dużą skalę.